

İBNÜ'L-ARABÎ'Yİ MÜDÂFAA AMACIYLA KALEME ALINAN FETVÂLAR

Abdurrezzak TEK *

Özet

İbnü'l-Arabî'yi Müdâfaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvâlar

Yaşadığı dönemden itibaren insanların İbnü'l-Arabî'ye bakışları genel itibarıyla üç şekilde olmuştur. Şeyhin yüceliğini kabul edenler, şeyhi dalâlet ve küfürle itham edenler, yorum yapmayıp sesiz kalanlar. Bu makâlede ilk gruba girenlerin İbnü'l-Arabî'yi dalâlet ve küfürle itham edenlere karşı verdikleri fetvâlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Fetvâ, Müdâfaa.

Abstract

The Fatwâs Defence of Ibn al-Arabî

Approaches to Ibn al-Arabî from his time onward appeared in three shapes: Those of who accepted his greatness, those of who accused him of heresy and infidelity, and those of who didn't comment on him and kept silent. This article deals with the fatwâs issued by the first group against whom accused Ibn al-Arabî of heresy and faithlessness.

Key Words: Ibn al-Arabî, Fatwâ, Defence.

Yeni bir ilmî metot ve üslup geliştiren bir çok filozof, düşünür, âlim ve sûfî gibi İbnü'l-Arabî'nin de taraftar ve aleyhtarları olmuş, tenkide uğradığı gibi müdâfaa da edilmiştir. Şeyh-i Ekber'e yöneltilen eleştirilere genel olarak baktığımızda bunların, hemcinsleri yani sûfîler ile zâhir ulema adı verilen fakih, muhaddis ve kelâm alimleri tarafından yöneltildiğini görmekteyiz. Sûfîlerin eleştirileri onun görüşlerinin tümüne değil belli bir kısmına yöneliktir. Mesela Kübreviyye şeyhlerinden Alâüddevle es-Simnânî, Allah'ın zâtından "vücûd-ı mutlak" olarak bahsedilip bahsedilemeyeceği, Abdülkerim el-Cilî ilmin malûma tabi olup olmaması meselesinde, İmam Rabbânî de

* Doç. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi

vücûdun mu yoksa şuhûdun mu daha üstün olduğu hususunda eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu tenkitlerde asıl mesele her iki tarafın da kabul ettiği bir hakîkatin isimlendirilmesi noktasındadır ki, günümüz araştırmacılarına göre bu problemin temelinde gerçeğe farklı pencereden bakma diğer bir ifadeyle yanlış okuma (misreading) yatmaktadır. İkinci sınıfı teşkil eden kalam ve fıkıh âlimlerinin tenkitlerine gelince, bunlar tenkitten daha çok yargılama görünümündedir. Hatta İbn Teymiyye, İbrahim el-Bikâî, Ali el-Kârî gibi bazı âlimler hakarete varan ifadeler kullanarak tekfir yoluna dahi gitmişlerdir. Buradaki problemin de kaynağını bu âlimlerin mantıklarıyla İbnü'l-Arabî'nin metodolojisinin farklı olması teşkil etmektedir.

Muâırızları İbnü'l-Arabî'yi tenkit etmek amacıyla reddiyeler yazarken, şeyhin muhibleri de müdâfaa etmek için risâle ve fetvâlar kaleme almışlardır.¹ Bu fetvâların Ekberî ekole mensup olan yani bir anlamda şeyhin fikirlerini yayma gayreti içinde bulunan tasavvuf erbâbından geldiği gibi, yukarıda zikrettiğimiz ikinci gruba dahil olan bazı zâhir ulemâ tarafından da yazıldığı görülmektedir. Burada dikkati çeken bir başka husus da şeyhi savunmak için yazılan fetvâlara tahammül edilemeyip bunlara dahi reddiye yazılmış olmasıdır. Seyyid Ârif Muhammed el-Hüseynî'nin Kemalpaşazâde'nin fetvâsına yazdığı reddiye buna örnektir. Makâlenin sonuç kısmında bu husus etraflıca ele alınacaktır.

Öte yandan müdâfaa amaçla kaleme alınan fetvâlara baktığımızda şu temel sorulara cevap aranmaya çalışıldığını görmekteyiz: “İbnü'l-Arabî'nin itikâdî sahih midir, velâyeti kabul edilebilir mi? Onun *Fusûsu'l-hikem*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *et-Tedbîrâtü'l-ilâhiyye* gibi eserlerini okumak, okutmak ve onlarda yer alan Firavun'un imanı gibi hususlara inanmak ve bunlarla amel etmek dinen doğru mudur? Şeyhin eserlerinin yakılmasını emreden ve en büyük kâfir olduğunu (şeyhu'l-ekfer) söyleyenin şer'î açıdan durumu nedir? Bir vâizin kürsüde İbnü'l-Arabî'ye sövmesinin, dalâlete ve küfre düştüğünü iddia etmesinin ve ona tabi olanların da bu sebeple küfre düşeceğini söylemesinin hükmü nedir?” Bütün bu sorulara şeyh hakkında verilen fetvâlardan hareketle nasıl cevap verildiğini göstermeye çalışacağız; ve ayrıca örnek teşkil etmesi açısından Kemalpaşazâde'nin fetvâsını metniyle birlikte vereceğiz. İbnü'l-Arabî'yi müdâfaa amacıyla kaleme alınan fetvâlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz.

1 Bk. Osman Yahya, *Histoire Et Classification De L'Œuvre D'Ibn 'Arabî*, Institut Français De Damas, Damas 1994, s. 114-135.

1. Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Hasan el-Beyzâvî

Gerek kütüphane kayıtlarında gerekse yazma nüshalarda ve sonraki fetvâ metinlerinde, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Hasan el-Beyzâvî tarafından İbnü'l-Arabî'yi müdâfaa amacıyla kaleme alınan bir fetvâ, Eşârî kelamcısı ve Şâfiî fakihi olan tefsir sahibi Nâsirüddin Ebû Saîd Beyzâvî'ye (ö.685/1286)² nispet edilmiştir. Ancak bu iki zâtın künyelerindeki farklılık, söz konusu fetvânın, tefsir sahibi Beyzâvî'ye ait olma ihtimalini zayıflatmaktadır. İbnü'l-Arabî hakkında kaleme alınan fetvâ şöyledir:

“İbnü'l-Arabî ilmen ve hâlen bir tarikat şeyhidir; zahiren ve batnen hakikat ehlinin imamıdır; tasavvufa ve marifete ait hususları her yönüyle yaşayarak bunlara hayat vermiştir. Onun değeri ve yüceliği hakkında düşünen kimse işin içinden çıkamaz. Zira rüzgarların etkileyemeyeceği kadar büyük bir buluta benzer; duaları yedi kat gökyüzüne ulaşır ve dualarının bereketi âfâkı doldurur. Ben onun hakkında bir şeyler söylüyorum ama o benim onu vassettiğim şeylerden daha yücedir; ve onunla ilgili yazdıklarımı gerçekten yaşamıştır.

Ben şuna inanıyorum dediğimde elimde yapacak başka bir şey yok.

Bırak câhili, cehâleti bizim düşmanımız zannetsin.

Allah'a ve İbnü'l-Arabî'yi din adına delil kılana yemin ederim ki,

Benim söylediklerim onun menkıbelerinin sadece bir bölümünden ibarettir.

Söylediklerim yeterli değildir, sözlerim sadece benim eksikliği gösterir.

İbnü'l-Arabî'nin eserlerine gelince; bunlar coşkun denizler gibidirler ki, içlerindeki cevherlerden dolayı ne evveli ne de sonu bilinir. Hiç kimseye onun eserlerine benzer kitaplar yazmak nasip olmamıştır. Bununla birlikte Cenâb-ı Hak onun kitaplarının değerini bilmeyi sadece ehline tahsis etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin kitaplarının bir özelliği de şudur ki, onları okuyan ve mütalaaya devam eden kimse çözülmesi zor olan hususları ve problemleri kolaylıkla çözebilir.

Allah'a hamd, resûlüne salat olsun.

Şayet (fetvâmda) bir noksanlık görürsen bu noksanlığı gider.

Çünkü noksanlıktan uzak olan sadece Cenâb-ı Hak'tır.”³

2 Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *DİA*, c. 4, ss. 100-103.

3 Süleymaniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa bölümündeki 685 numaralı yazmada fetvânın, *Tefsir ve Tavâli'* sahibi Kadı Beyzâvî tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir. Bk. Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 2b-3a. Fetva ile ilgili ayrıca bakınız; Süleymaniye Ktp., Hâ-

2. Mecdüddin el-Firûzâbâdî (ö.817/1415)

Şiraz'a bağlı Kâzerûn kasabasında doğdu. İlk tahsilini burada babasının yanında tamamlayan Firûzâbâdî bölgenin önde gelen âlimlerinden dersler aldı. Tedrîsinin ardından ilmî seyahatlerde bulundu. Önce Zebid ardından Yemen kadılığına tayin edildi ve ömrünün sonuna kadar bu görevi sürdürdü. *el-Kâmûsü'l-muhît* adlı sözlüğüyle tanınan Firûzâbâdî'nin döneminin devlet adamlarından büyük ilgi gördüğü ve Bursa'da I. Bâyezid'le görüştüğü kaydedilmektedir. Geniş bir kültüre ve kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu, sözlük çalışmalarından başka hadis, tefsir, fıkıh ve tarihe dair çalışmalarının bulunduğu ve bu konularda bir çok eser yazdığı belirtilmektedir. Kabri Zebid'de Cebertiyye tarikatının kurucusu Şeyh İsmail el-Cebertî'nin türbesinin haziresindedir. Tasavvufî konularda İbnü'l-Arabî'yi takdir eden Firûzâbâdî onu savunmak üzere iki risâle ile aşağıdaki fetvâsını kaleme almıştır.⁴

“Muhyiddin İbnü'l-Arabî bilgisi ve yaşayışı açısından şeriat ehlinin imamı, amel ve ilmi açısından tarikat ehlinin mürebbîsi, zevk ve anlayış itibarıyla onların şeyhlerinin şeyhidir. Ona nispet edilen kitapların okunması, okutulması ve ihtiva ettikleri bilgilerin kullanılmasına gelince, eğer ehli tarafından okunur ve okutulursa caizdir; itikâdî sağlam olan eserlerine bakabilir. Bu vasıfları taşıyan bir kimsenin şeyhin eserlerine bakması (dinî hususlardaki) müşküllerini çözmesine yardımcı olacaktır. Zaten aksi düşünülemez. Zira İbnü'l-Arabî Kur'ân-ı Kerîm'i yetmiş küsur ciltte tefsir etmiş, “Ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik”⁵ âyetine kadar gelmiş ve bu âyette iken Cenâb-ı Hak şeyhin ruhunu almıştır. Bütün bunlar İbnü'l-Arabî hakkında en büyük, en tam ve en güçlü delillerdir. Öyle ki bu hususu ancak inatçı ve münkir olan inkar edebilir.”⁶

3. İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449)

Eski Mısır'da doğan İbn Hacer'in künyesi Filistin'deki Askalân şehrine nis-

let Efendi, no: 271, vr. 33b-34a; Lâleli, no: 3720/9; Hacı Mahmud Efendi, no: 2522.

4 Hulûsî Kılıç, “Firûzâbâdî”, *DİA*, c. XIII, s. 142-145.

5 el-Kehf, 18/65.

6 Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 3a-b. Bazı eserlerde Ebü'l-Kâsım el-Beyzâvî tarafından kaleme alınan fetvâ Firûzâbâdî'ye nispet edilmiştir. Öte yandan Firûzâbâdî'nin fetvâsının içeriğinin Beyzâvî ile benzerlik arzemesi de dikkat çekicidir. Örneğin bk., Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 2415, vr. 164b-165a; Fatih no: 5376, vr. 117b-118b; Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 3b-4a; İbnü'l-İmâd, *Şezârâtü'z-zeheb fî ahlâri men zeheb*, tahk.: Abdulkâdir Arnaut, Mahmud Arnaut, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1991, c. VII, s. 338.

petle çoğunlukla Askalânî olarak kullanılır. Fıkıh, tefsir, lugat, tarih, edebiyat başta olmak üzere bir çok ilim dalından dersler almış ve özellikle hadis ilminde “hâfız” unvanına ulaşmıştır. Hadis hocalığının yanı sıra Baybars Hankâhı’nda meşihat görevini üstlenmiş ve bir çok medresede ders vermiştir. Kendisinden pek çok talebe faydalanmış olup Şemseddin es-Sehâvî bunlardan 500 kadarının adını zikretmektedir. Yaklaşık kırk yıl Mısır Şâfiî baş kadılığı görevinde bulunan İbn Hacer Kahire’de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.⁷ Hayatının büyük bir bölümünü hadis ilmine veren ve bu ilmin hem rivâyet hem de dirâyet sahalarında devrin en yetkili âlimi olan İbn Hacer’in, İbnü'l-Arabî'nin Firavûn'un imânı hakkındaki görüşüyle ilgili fetvâsı şöyledir:

“Allah’ım bizi iftira etmekten ve hataya düşmekten koru. Firavun’un kaderinde iman etmek vardı. Cenâb-ı Hak onun önce aklını elinden almış, iman etmeyi düşünmeksizin dalâlet içinde yaşamasını sağlamış ancak kaderinde iman etmek olduğu için ölüm anında ona aklını geri vermiş, kendisine yönelerek tevbe ve iman etmesini nasip emiş ve imanlı iken canın almıştır. Nitekim Peygamberimizin “Allah kaza ve kaderini gerçekleştirmek istediğinde akıl sahiplerinin aklını alır Kaza ve kaderini gerçekleştirdikten sonra ise akıllarını onlara geri verir ve böylece ibret almalarını sağlamış olur.”⁸ mealindeki sözü bu hususu ifade etmektedir.

İbnü'l-Arabî sahili olmayan engin bir deniz gibidir. Öylesine büyük bir okyanustur ki dalgalarının sesi duyulmaz.

İbnü'l-Arabî'yi vasfedebilecek ne bir sıfat ne bir hâl ne de bir makâm vardır.

Kim ben şeyhi anlattım derse bilsin ki onun hakkında hiçbir bilgisi yoktur.”⁹

4. Celâleddin es-Suyûtî (ö.911/1505)

Suyûtî, Mısır ve Suriye’de hüküm süren Memlûklüler devrinin son döneminde Kahire’de yetişen, Kurân ilimleri, hadis, edebiyat, lugat ve tarih olmak üzere bir çok alanda eser kaleme alan dönemin önde gelen âlimlerinden birisidir. Uzun bir süre Kahire’nin en büyük ve en etkin hankahı olan Baybars meşihatı görevinde bulunmuş, tadrîs faaliyetini devam etmiş, dev-

7 M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, c. XIX, ss. 514-531.

8 Hadisin ilk kısmı İbn Hacer’in *Lisânü'l-Mîzân* (Beyrut 1986, c. V, s. 366) adlı eserinde geçmektedir.

9 Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 5a.

rinin ilmî ve fikrî münakaşalarına katılmıştır.¹⁰ Bu münâkaşalarda sufileri savunun Suyûtî'nin İbnü'l-Arabî'yi müdâfaa amacıyla kaleme aldığı *Tenbihü'l-ğabî fi tebrî'eti İbni'l-Arabî* adlı risâlesinin yanı sıra şeyh hakkındaki düşüncesini bu fetvâsı ile şöyle dile getirmiştir.

“Geçmişte ve günümüzde İbnü'l-Arabî hakkında ihtilaf eden insanlar temelde şu üç guruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilk gurup; onun velî olduğuna inananlardır ki, doğrusu da budur. Mâlikîlerin imamı Tâceddin b. Atâullah ve Afîfüddin el-Yâfi'î bu guruptandır. İbnü'l-Arabî'nin velâyetine inananlar onu çokça övmüş ve onun marifet sahibi olduğunu söylemişlerdir. İkinci gurup, İbnü'l-Arabî'nin dalâlete düştüğünü zannedenlerdir, fakihler böyledir. Üçüncü gurup ise İbnü'l-Arabî (şeyh) hakkında susmayı tercih edenlerdir. Hâfız ez-Zehebî *Mizân* adlı eserinde¹¹ böyle yapmıştır.

Öte yandan başlangıçta sûfiler ve İbnü'l-Arabî hakkında iyi düşünmeyip sonrasında bu fikrinden vazgeçenler de olmuştur ki, İzzeddin Abdüsselâm bunlardandır. Abdüsselâm önceleri İbnü'l-Arabî'nin değerini düşüren sözler sarfederken sonrasında onun kutup olduğunu söylemiştir. Şeyh Tâceddin b. Atâullah'a göre bu durumun sebebi İzzeddin Abdüsselâm'ın daha önce fakihler gurubundan olması hasebiyle sûfilere ve onların hâllerini inkara meyletmesidir. [Onun şeyh hakkındaki olumsuz fikrinden vazgeçmesiyle ilgili şöyle bir olay anlatılır]. Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî hac yolculuğundan döndükten sonra evine dahi uğramadan doğrudan İzzeddin Abdüsselâm'ın yanına gider ve Hz. Peygamber'in ona selâm yolladığını söyler. Bu durumdan etkilenen İzzeddin şeyhin meclisine katılır ve sûfilere methetmeye başlar. Zira artık sûfilerin yollarının hakikatini anlamış ve hatta onlarla beraber sema meclislerinde raks etmeye başlamıştır.

Diğer taraftan Şeyhülislam Şerefeddin'e İbnü'l-Arabî hakkında sorulduğunda sükut etmiş ve bunun daha doğru olduğunu söylemiştir. Zira ona göre Şeyh hakkında iyi veya kötü bir şey söylemeyip susmayı tercih etmek takvâ sahibi kişilere uygun olan bir tavidir.”¹²

5. Ebû Yahya Zekeriyya el-Ensârî (ö.926/1520)

Şâfiî fakîhi Ebû Zekeriya el-Ensârî, *Şerhu ravzi't-tâlib*¹³ adlı eserinin ridde

10 Abdulkadir Karahan, “Suyûtî”, *İA*, c. XI, s. 258-263.

11 Hâfız Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, tahk.: A. Muhammed Muavvaz, A. Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1416/1995, c. VI, ss. 269-270.

12 Süleymaniye Ktp., Lâleli, no: 1512, vr. 53a.

13 Ebû Yahya Zekeriya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib şerhu ravzi't-tâlib*, tahk.: M. Muhammed Tamir, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1422/2001, c. VIII, s. 295.

bölümünde İbnü'l-Arabî hakkında şöyle demektedir:

“İbnü'l-Arabî ve ona bağlı olanlar müslüman ve iyi kimselerdir. Sözleri diğer sûfilerin kullandıkları sözlere benzer. Bu söz ve ıstılahlarla kastettikleri şey doğrudur. Zira İbnü'l-Arabî'nin veli olduğu hususunda Şeyh Tâceddin b. Atâullah ve Şeyh Abdullah el-Yâfi'î gibi bir çok âlim ve ârif hem fikirdir. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde zikrettiği “Tevhid denizine dalan kimsenin zâtı Hakk'ın zâtında, sıfatları da O'nun sıfatlarında kaybolur. Böylece kişi mâsivâdan bütünüyle uzaklaşır.” şeklindeki sözlerin hulûl ve ittihad olarak değerlendirilmesi ibare ve ifadenin yetersizliğinden dolayıcıdır. Yoksa zannedildiği gibi değildir. Allah'a yemin olsun ki, şeyh bildiğini yazmış, şahid olduğunu da bilmıştır. Yani o eşyanın hakikatine şahid olmuştur. Fakat aklın bunu idrak etmesi mümkün değildir. Sonuç olarak denilebilir ki şeyh söz konusu olduğunda sözlerinin ve sözleriyle murad ettiklerinin doğru olduğunu kabul etmek daha doğrudur.”¹⁴

6. Abdülvehhâb el-'Urzî (ö.967/1560)

Haleb'in Şâfiî müftüsü Abdülvehhâb el-Urzî İbnü'l-Arabî'yi fetvâsında şöyle savunmaktadır: “İbnü'l-Arabî'yi küfürle itham eden ve onun hakkında sû-i zanda bulunan vâiz ona iftira etmiştir. Hatta söyledikleri bir çok yönden kendisinin küfre düşmesine sebep olmuştur. Şöyle ki:

Vâiz şeyh hakkındaki olumsuz sözleriyle âlimlerle alay etmiş olmaktadır ki, Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: *De ki Allah'la onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyorsunuz?*¹⁵

Sâlihler ve velîlerle alay etmiş demektir. Nitekim Hz. Peygamber ‘Her kim benim velime düşmanlık ederse ona savaş açarım’¹⁶ buyurmuştur.

İdâreciler ve kadılarla alay etmiştir. Peygamberimiz bir hadisinde ‘Sultana ihanet edene Allah ihanet eder’¹⁷ buyurmaktadır.

Halbuki İbnü'l-Arabî'nin veliliğine âlimlerden, sâlihlerden ve velîlerden bir çok kimse şehâdet etmektedir ki, Kadı Zekeriya ve İbn Abdüsselâm bunlardandır. Bu zât vefat edeceği zaman geride bıraktıklarının en zâhid olana verilmesini vasiyet etmiş ve bununla İbnü'l-Arabî'yi kastetmiştir. Yine es-Suyûtî, şeyhimiz Hüseyin b. el-Besyûnî (veya es-Suyûfî), el-Yâfi'î ve önde gelen bir çok âlim ve velî, İbnü'l-Arabî'nin velâyetine şahitlik etmiş, onun hakkında sayılamayacak kadar çok menkıbe anlatmışlardır.

14 Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 5b.

15 et-Tevbe, 9/65.

16 Buhârî, Rekâik, 38.

17 Kaynağı bulunamadı.

Şu halde İbnü'l-Arabî'yi tekfir etmek küfürdür, ona sövmek fısktır, ona buğz etmek Hak'tan uzaklaşmaktır, onu küçümsemek dinden dönmek demektir. Dinden dönenin ve bu hususta ısrar edenin durumu bellidir; boynu vurulur ve cesedi köpeklerin önüne atılır. Bununla birlikte eğer şeyhe küfür isnad eden kimse yaptığına pişman olur ve tevbe ederse durumu kadıya kalmıştır. Kadı gerekli gördüğü cezayı verir. Yani yaptığından dolayı halk arasında onu teşhir edebilir, hapsedebilir, dövebilir ve bulunduğuşehirde kovabilir.”¹⁸

7. Burhâneddin el-İmâdî (ö.1135/1722)

Yine bir Şâfiî fakîhi olan Burhâneddin el-İmâdî, İbnü'l-Arabî hakkındaki fetvâsında şunları söylemektedir:

“Şayet bir kimsenin İbnü'l-Arabî ve takipçilerini küfürle itham ettiği tespit edilirse bu kişi, onun söylediklerini kabul edenler, onu dinleyenler ve ona katılanlar idareciler tarafından cezalandırılmalıdır. Zira bu kimseler onun söylediklerine karşı çıkmayarak suçuna ortak olmuşlar demektir. Ayrıca şeyhi küfürle itham edenin tevbe etmesi de şarttır.

Öte yandan velîliği ve iyi kimselerden olduğu tevâtüren sabit olan birisin tekfir edilmesine gelince Şeyh Abdülkâdir el-Ebbâr'ın da belirttiği üzere – ki bu zât beş vakit namazını Emevî Camii'nde kılan, İslam ülkelerinin her yerinden âlimlerin kendisinden ilim öğrendiği ve verdiği hükümlere bağlı kaldığı bir kimsedir- bunu yapan kimse küfre düştüğü gibi onu dinleyen, söylediğini kabul eden yahut söylediklerini gizleyen kimse de küfre düşer. Dolayısıyla yeniden İslâm'a girmeleri gerekir (*tecdîdü'l-İslâm*). Aksi halde küfürleri sebebiyle öldürülürler, cesetleri köpeklerin önüne atılır ve malları beytül-mâle devredilir. Şeyh hakkında söylediklerini tevil etmeye çalışsalar da kabul edilmez.

İbnü'l-Arabî'nin sözleri Ömer b. el-Fârız ve Gazzâlî gibi daha önceki âlimlere dayanmaktadır. Nasıl ki, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde zahirine inanmakla birlikte selef âlimlerinin yaptığı gibi tevil edilmesi ve manasının Allah'a havale edilmesi gereken bir çok husus varsa aynı şekilde şeyhin sözlerinin de teville ihtiyacı vardır. Kadı Zekeriya'nın söylediği gibi onun sözlerinin diğer sûfîlerin ıstılahlarından farkı yoktur. Diğer taraftan unutulmamalıdır ki, sûfîlerin sözlerinin sadece zahirlerine bakmak kişiyi yanıltabilir; bunların ıstılahî anlamları göz önünde bulundurulmalı ve buna göre tevil edilmelidir.

Tâceddin b. Atâullah ve Abdullah el-Yâfi'î gibi İbnü'l-Arabî'nin velâyetini doğrulayan ve bunu kaydeden bir çok âlim ve ârif vardır. Şeyhin eserle-

18 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 208a-b.

rinde zikrettiği "Tevhid denizine dalan kimsenin zâtı Hakk'ın zâtında, sıfatları da O'nun sıfatlarında kaybolur. Böylece kişi mâsivâdan bütünüyle uzaklaşır" şeklindeki sözlerinin hulûl ve ittihâd olarak değerlendirilmesi ibare ve ifadenin yetersizliğinden dolayıdır. Yoksa Sa'deddin et-Taftazânî ve diğer âlimlerin söylediği gibi bunların hulûl ve ittihâdla hiçbir ilgisi yoktur.

Sonuç olarak denilebilir ki, İbnü'l-Arabî'yi küfürle itham edip onun hulul ve ittihâda düştüğünü söyleyen kişi, onun yanında oturan ve sözlerini dinleyen kimseler günaha girmişlerdir. Ancak günahlarından tevbe etmekle kurtulamazlar. Zira gıybet ederek kul hakkını çiğnemişlerdir. Bırakın ilim ehlini sıradan bir müslüman hakkında bile gıybet etmek büyük bir günahtır.

İslâm'ın hoş görmediği eğlencelere katılıp buradaki çalgıları dinleyenlerin durumu, şeyhi itham edenlerin durumundan daha iyidir. Zira böylesi eğlencelere katılanlar yaptıklarının günah olduğunu farkındadırlar ve bunun dindeki yerinin ne olduğunu da bilmektedirler. Bu durum küçük büyük, Yahudi Hristiyan herkesin malumudur. Bu nedenle günahlarının bağışlanması için Allah'tan af dilerler. Halbuki kürsüde İbnü'l-Arabî'yi itham edenlerin yaptıkları tâat görüntüsü altında günahtan başka bir şey değildir. Ancak onları dinleyenlerin bir çoğu bunun farkında olmadıkları için böylesi vaazların iyi bir şey olduğunu zannederler. Hatta bazı kimseler işlerini güçlerini bırakarak uzak yerlerden bu vâizleri dinlemeye gelirler ve bunu da bir ibâdet olarak görürler. Vâizin söylediklerinin ve anlatıklarının ne derece doğru olup olmadığını bilmezler; yaptıklarının gıybet olduğunu düşünmedikleri için tevbe etmez ve Allah'tan af dilemezler. Hatta bunun da ötesinde söz konusu vâizi dinleme fırsatını bulamayanlar dinleyenlere gıpta bile ederler. Halbuki gıpta edilecek olanlar bu tür vaazları dinlemeyenlerdir ki onlar bu sebeple büyük bir sevap elde etmişlerdir. Bunun farkında olan ise pek az kimse vardır. Zira bu tarz şeyler avamın fark edeceği şeyler değildir. Ancak Allah'ın basîret gözünü açtığı kimseler bunun farkına varabilir. Böylesi günahlara düşmekten Allah'a sığınırız.

Bu durumda idarecilere düşen görev, bu tür vâizlere fırsat vermemek ve insanların onları dinlemelerine engel olmaktır. Söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırmalı, doğru değilse cezalandırmalıdır. Ancak gerçekten zemmedilmesi gereken kişiler varsa buna da izin verebilirler."¹⁹

8. Muhammed b. Bilâl el-Hanefî

Hanefî fakihlerinden Muhammed b. Bilâl'in şeyhle ilgili kaleme aldığı fetvâsında şu hususlara dikkati çekmektedir:

19 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 205b-207b.

“İbnü'l-Arabî'yi küfürle itham eden kişinin kendisi bu sözünü küfre düşmüştür. İslâm dairesinden çıktığı gibi bütün amelleri de boşa gitmiş ve bu sebeple eşinden de boş olmuştur. Hatta bu kimse İbnü'l-Arabî'yi tekfir etmekle aynı zamanda Sultan Selim'i de tekfir etmiş olmaktadır. Çünkü Sultan Selim Han İbnü'l-Arabî'ye inanmış, onun görüşlerini benimsemiş ve Şam'da kabrinin bulunduğu yere büyük bir külliye inşa etmiştir. Yine İbnü'l-Arabî'yi küfürle itham eden kişi aynı zamanda Kadı Beyzâvî, Şeyhülislam İbn Hacer, Kadı Zekeriya el-Ensârî gibi önde gelen âlimleri ve onlara uyanları da küfürle itham etmiş olmaktadır. Nitekim Kadı Beyzâvî İbnü'l-Arabî hakkındaki fetvâsında ona inandığını, onun hâlen ve ilmen tarikat şeyhi, gerçekte muhakkiklerin imamı ve marifetleri canlandıran kişi olduğunu söylemiştir. Şeyhülislam İbn Hacer de İbnü'l-Arabî hakkında onun sahili olmayanengin bir deniz olduğunu belirtmiştir.

Ey kardeşim bilmelisin ki, keşf ve vecd ehline göre âlemdaki her şeyi Allah Teâlâ yaratmıştır. Bu sebeple eşyanın varlığı ilâhî hakikatlere dayanmaktadır ki, her kim bunu küçümser ve bununla alay ederse, eşyayı yaratı küçümsemiş ve onunla alay etmiş demektir. Zira varlık dairesine giren her şey O'nun hükmüdür ve Allah tarafından yaratılmıştır. Zira Allah eşyayı hikmet sahibi oluşuyla (Hakîm) yaratmış olup var olan her şey O'nun istediği şekilde ve istediği zamanda ortaya çıkmıştır. Eşyanın hikmetini göremeyen bu konuda câhil demektir; bu konuda bilgisiz olan aynı zamanda eşyayı yaratan hakkında da bilgisiz demektir. Cehaletten daha kötü bir şey de yoktur.

Kadı Zekeriya el-Ensârî ile Kâmus sahibi Firûzâbâdî şeyhin ve ona bağlı olanların iyi kimseler (ahyâr) olduklarını söylemiştir.²⁰ Hâsılı İbnü'l-Arabî'yi ve ona inanları tekfir etmek küfür ve dalâlettir; İslâm dairesinden çıkmaktır ki, bundan Allah'a sığınırız. Dolayısıyla böyle söyleyen kişi ciddi bir şekilde kınanmalı ve cezalandırılmalıdır (*ta'zîr*). Böylece onu gören ve bu durumu işiten herkes ibret alsın. Sadece kınanmakla kalmamalı, vaz vermesine engel olunmalı hatta yaşadığı yerden kovulmalı ve bir daha dönmesine izin verilmemelidir.”²¹

9. Şihâbüddin Ahmed el-Antâkî

Fetvânın yer aldığı risâlede Câmi-i kebîr –muhtemelen Bursa Ulucami- hatibi olarak tanıtılan Antâkî, fetvâsında şu hususlara değinmektedir:

“Şeyhu'l-allâme es-Sûyûtî, Mâlikî imamlarından Şeyh Tâceddin b. Atâullah ve Şâfîî imamlarından Şeyh Afîfüddin el-Yâfî'î İbnü'l-Arabî'nin

20 Haneî burada söz konusu iki âlimin İbnü'l-Arabî hakkındaki fetvâlarına yer vermektedir. Ancak biz tekrara düşmemek için bunları yazmaktan kaçındık.

21 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 204b-205b.

velâyetini tasdik etmiş, onu övmüş ve onun mârifet ehlinde olduğunu kabul etmişlerdir ki, bu görüşleri doğrudur. İbnü'l-Arabî'yi kitaplarındaki görüşlerinden ötürü ta'n eden kişiler, şeyhin sözlerinden kastettiği manayı anlamayanlardır. Zira sûfiler bazı lafızları bizim bildiğimiz manaların dışında kendi aralarında ıstılâhî manalarıyla kullanmışlardır.

Şeyh Safiyüddin İbn Mansûr bir risâlesinde şöyle demektedir: 'Şam'da iken Şeyh Muhyiddin b. Arabî'yi gördüm. Tarikat yolunda büyük bir âlim idi. Kesbî ve vehbî ilimlere sahipti. Büyük bir şöreti vardı; tasarrufu çoktu. Tevhîdi hem yaratılışı itibarıyla hem ilmen hem de ahlâken yaşıyordu. Ona tabi olan bir çok âlim ve tevhîd erbâbı ve bunların yazdıkları eserler vardır. İbnü'l-Arabî ile şeyhim Ebü'l-Abbâs birlikte seyahat etmişlerdi.' İbnü'l-Arabî'ye ait bir çok menkıbe ve olağanüstü haller vardır ki, bunlara muttali olan kimse ona uygun olmayan şeyler söyleme cesaret edemez.

İbnü'l-Arabî'yi, ona inananları ve sevenleri küfürle itham edenler, onların İslâm dairesinden çıktığını, Allah ve Resûl'ünden uzaklaştığını söyleyenler, haddizatında kendileri küfre düşmüş, nefislerini helâk etmiş ve kudsî hadiste belirtildiği üzere "Kim velime düşmanlık ederse ben de o kişiye savaş ilan ederim" sözünün hükmüne dahil olmuşlar demektir. Onların bu sözü şer'î hükümleri iptal etmek anlamına gelir ki, bundan Allah'a sığınırız. Eğer kıyaslayacak olursak şeyhi itham eden kişi nerede, ona tabi olan âlimler nerede! Aralarında büyük bir fark vardır. Hâsılı denebilir ki şeyhi itham eden kişinin sözleri idarecilere bildirilir. Hüküm verme konumunda olanların bu durum karşısında basiretli davranmaları ve ne gerekiyorsa yerine getirmeleri gerekir."²²

10. Hüseyin b. en-Natîbî

Şâfiî fakihî en-Natîbî'nin konuyla ilgili fetvâsı şöyledir:

"İbnü'l-Arabî'ye küfür isnâd eden kimse hiç şüphesiz küfre düşer; bu kimsenin sözüne inanmak Allah ve Resûlünün gazabına sebep olur. Zira böylesi büyük bir yalanda ona ortak olmuş, ahyâr ve ebrâra dil uzatmışlar demektir. Dolayısıyla şeyhi tekfir eden aslında nefisini helak etmiş, kendisini ve yandaşlarını kazâ oklarının hedefi haline getirmiştir. Bu durum onların rahmetten mahrum olup ilâhî huzurdan ve yaşadıkları yerden kovulmalarına sebep olur ki bu da onları şeytanın dostu yapar, avâm ve havâsın arasında kötülenmelerine yol açar. Bütün bunlar özellikle de velîlere dil uzatmaya ve temiz insanları küfürle itham etmeye yeltendilerse başlarına gelir. Zira velîler Hakk'ın gelinleri, rahmânî tecellîlerin mazharı, samadânî fütûhâtın membaı, ilâhî sevginin tecelligâhı ve imân hakikatlerinin kendilerinde toplandığı kişilerdir. İşte bu vasıflara sahip

22 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 207b-208a.

olan kişilerin en büyüğü ve en mükemmeli Şeyh Muhyiddin b. Arabî'dir. Sayısız kerametleri vardır, velâyeti ulaşılamayacak kadar yücedir.

Şeyh Tâceddin b. Atâullah, Şeyh Afîfüddin el-Yâfi'î, Kadı Zekerîyya, şeyhlerimizden Mekke'de mücâvir hayatı yaşayan İsmail eş-Şirvânî el-Acemî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülgaflâr el-Mısırî, Ebû Bekir el-Ömerî el-Acemî gibi âlimler ve ârifler onun velâyetini kabul etmiş ve onu övmüşlerdir. İçinde yaşadığımız asırda da şeyhin velâyetine inanmayı görmedik. Hatta Sultan Süleyman Han ve babası Sultan Selim Han dahi onun velâyetini kabul etmiş, fikirlerini beğenmiş ve değerini takdir etmişlerdir. Sultan Selim şeyhin türbesini inşa ettirmiş, gelip gidenlerin konaklayıp dinlendiği bir imaret ve tekke yaptırmıştır. Dolayısıyla şeyh ve söyledikleri hakkında sû-i zanda bulunmaya cesaret eden aynı zamanda Sultan Selim hakkında da sû-i zanda bulunmuş demektir.

İbnü'l-Arabî'ye küfür isnâd eden kişinin kendisi küfre düşer; dünyada ridde ehlinde kabul edilir; âhirette de azaba dâ'ir olur. Şu halde şeyh hakkında ancak aklını yitirmiş, hikmetten nasibini almamış, dalâlete ve şeytanın tuzağına düşmüş kişiler olumsuz sözler söyleyebilir. Avâmın bile tekfirle itham edilmesi mümkün değilken nasıl olur da böylesi yüce bir kimseye küfür isnâd edilebilir!

Nitekim başta Sahîh-i Müslim olmak üzere bir çok hadis kitabında rivayet edildiği üzere Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Bir kimse müslüman kardeşini küfürle itham ederse içlerinden birisi mutlaka kâfir olur."²³ Başka bir rivâyette ise "Bir kimse müslüman kardeşine 'kâfir' diye hitap ederse içlerinden birisi mutlaka kâfir olur"²⁴ buyurmuştur. Yine diğer bir rivâyette "Bir kimse babasını bildiği halde başkasının oğlu olduğunu iddia ederse küfre düşer. Kendisinde olmayan bir şeyi varmış gibi söyleyen bizden değildir, cehennemdeki yerini hazırlasın. Ve kim de müslüman kardeşinin kâfir olduğunu iddia eder yahut ona Allah düşmanı diye hitap ederse ve bu kişi de öyle değilse bu söz sadece kendisine döner"²⁵ buyurmuştur. İmam Nevevî, *Ravzâ* adlı eserinin ridde bölümünde şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: "Bir kimse, küfrü söz konusu değilken müslüman kardeşine kâfir derse kendisi küfre düşer."²⁶ Zira bunu yapan İslâm'ı küfürle nitelendirmiş olmaktadır. Bu konudaki rivâyetler çoktur. Sıradan insanların tekfir edilmeleri hakkında hüküm böyleyken, avâmın tekfir edilmesinin nasıl bir hükmü gerektirdiğini sen düşün! Küfürleri söz konusu olmadığı halde evliyâullahı tekfir eden ve insanları onlardan uzaklaştır-

23 Müslim, İman, 111.

24 Buhârî, Edeb, 73.

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V/166.

26 Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, tahk.: A. Ahmed Abdülmevcûd-A. Muhammed Muavvaz, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1423/2003, c. VII, s. 284-285.

maya ve nefret ettirmeye çalışan kişi dünyada ve ahirette rezil rüsvay olur. "Kim benim velime düşmanlık ederse ben de o kişiye savaş ilan ederim." hadîsi buna delildir.

Bütün bunlardan sonra evliyâullah'a dil uzatmaya ve onların değerlerine leke sürmeye ancak takvânın kokusun koklamamış ve elinde sağlam bir delili olmayan kişiler cüret edebilir. Şiirde de geçtiği üzere "*Şayet nezle isen miskin güzel kokmadığımı söylemen doğru değildir*" Eğer duygularında bir problem varsa ehli olanla münakaşa etme, sen hilali göremiyorsan görene itimat et.

Diğer taraftan avurdularını doldura dolduran ileri geri konuşan vâizlerin kendileri pislik içinde bulundukları hâlde insanların ayıplarıyla meşgul olduklarını görürsün. Onları nefret ve vesvese bürümüştür. Yaptıkları kötülüklerin iyi olduklarını zannettiklerinden kendi ayıplarını göremezler. Yalan, kibir ve gurur elbisesini giymiş kişilere benzerler. Böyleleri bırakın ilmin nihayetini, daha başlangıcını bile bilmezler, ilimden tamamen uzaktırlar. Mevzû hadisler ve uydurma hikayeler anlatırlar. Cehâlet ve yalanlarını tefsir olarak kullanırlar. Ehil olmamalarına rağmen Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsler hakkında konuşmaya ve manasını değiştirmeye cesaret ederler. Halbuki Peygamberimiz "Kim bana yalan isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın"²⁷ buyurmuştur.

Şeyhi küfürle itham eden ve hakkında ileri geri konuşan bu aptal insanlar ne kadar kötü duruma düşmüşlerdir. İşledikleri günahlar yetmiyormuş gibi bir de değerli insanların şerefiyle oynuyorlar. Ah onları bu duruma düşüren şeyi bir bilsem! Bence kendilerini ön plana çıkarmak ve zamanımızdaki mutasavvıflara dil uzatabilmek için böyle yapmakta ve şeyhi tekfir etmeyi bu hususta bir fırsat olarak kullanmaktadırlar. Şeyhin bereketiyle Allah onları zelil kılsın ve perişan etsin.²⁸ Bütün bunlardan sonra denilebilir ki şeyh hakkında bu şekilde konuşanlara şerîata göre muamele edilmeli, örfe göre ne gerekiyorsa öyle davranılmalıdır."²⁹

11. Abdurrahman el-Makâbîrî (ö.954/1547)

İbnü'l-Arabî'nin *Ankâü muğrib* ve *ed-Duâü'l-mahtûm* adlı eserlerine şerh yazan Makâbîrî'nin şeyh hakkında verdiği fetvâ şöyledir:

"Ey kardeşim bilmelisin ki, başta Arap ve Acem ülkeleri olmak üzere birçok beldede dört hatta altı mezhebe mensup âlimler ittifakla İbnü'l-Arabî'yi övmüş, ilminin ve velâyetinin yüceliğini dile getirmişlerdir. Bu

27 Müslim, Mukaddime, 3.

28 Burada uzunca beddua cümleleri yer almaktadır.

29 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 209a-211a.

âlimlerden bir tanesi bile onun velâyetini kabul etmiş olsa hüccet olarak yeterlidir. Zira onlar hidâyetin önderleri olup sözleri delil olarak kabul edilmektedir. Bu âlimlere göre insanların önderi, zamanın sahibi ve asrın hatibi Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. el-Arabî et-Tâî el-Hâtemî'dir. Şeyhi zemmeden veya ona noksanlık nispet eden kişi aklın ve naklin ölçüsünden uzaklaşmış, şeyhin fâcir olduğunu söyleyen ise ateşten bir gemle gemlenmiş demektir.

İbnü'l-Arabî, ahyâr ve ebrârdan olup sırların sahibi ve nurların kaynağıdır. Kudüs'te ikamet eden şeyhim ve üstadım Ahmed b. Kelef bana şöyle anlatmıştı: "Zamanın kutbu Şeyh Muhyiddin Konya'ya geldiğinde sultan ona "Günümüzde tasarrufu Hz. İbrahim'in tasarrufu gibi olan ve onun sıfatlarıyla vasıflanan kimse var mıdır? Zira ateş onun için soğuk ve selamet olmuştu." diye sordu şeyh "Evet vardır" buyurdu. Bunun üzerine sultan "Şayet böyle biri varsa sen onlardan olmalısın, bana bunu göster" dedi. Şeyh de "Emredin sahrada odun toplansın ve yakılsın. Size Allah'ın sırlarından birini göstereyim" diye cevap verdi. Büyük bir ateş yakıldı. Halk toplandı ve ateşin kendilerine ulaşmasından korkarak uzak bir yere oturdular. Sultanın güzel yüzlü bir oğlu vardı. Onunla birlikte geldi ve oturdu. Sonra şeyh geldi ve vecd hâline girdi. Üzerinde bir gömlek vardı. Sultanın oğlunu kaptığı gibi onunla birlikte ateşin içine girdi. Kimse bir şey söylemeye ve çocuğu kurtarmaya cesaret edemiyordu. Ateşin içinde yaklaşıp bir saat kaldılar. Sonra şeyh yanında çocukla birlikte ateşten çıktı. Çocuğun elinde mevsimi olmadığı halde bir gül vardı. Bırakın şeyhi çocuğa bile ateş zarar vermemiş; alevleri sönererek tıpkı Hz. İbrahim'de olduğu gibi soğuk ve selâmete dönüşmüştü. Nitekim bunun delili de âhirette cehennemin müminlere "Ey mümin çabuk geç nurun ateşimi söndürüyor."³⁰ diyecek olmasıdır.

İbnü'l-Arabî hakkında anlatılan bu hikaye onun bir kerameti olup bana yalan söylemeleri tevâtüren mümkün olmayan şeyhler tarafından bildirilmiştir. Bunlar arasında Acem diyarı şeyhlerinden Ahmed b. Kelef ve Hasan b. es-Suyûfî bulunmaktadır ki, bu zât kutbiyet dercesine ulaşmış olup hem insanlara hem de cinlere hükmetmekte idi. Çünkü kutbiyet dercesine ulaşan aynı zamanda cinlere de hükmeder ki, İbnü'l-Arabî de böyledir. Bütün bunlar şeyhin ilminin üstünlüğüne ve velâyetinin yüceliğine işaret eder. Şeyh pek çok ilme dair eserler tasnif etmiştir ki bunlar arasında özellikle *Ankâû muğrib* ve *ed-Dü'âü'l-mahtûm 'ale's-sirri'l-mektûm*, ancak keşf ve sır ehlinin anlayabileceği inceliklerle dolu eserlerindendir. Bu mertebeye ulaşamayanlar ise hayvanlar gibi hatta onlardan daha aşağıdılar.

Şu halde İbnü'l-Arabî'nin kusurlu olduğunu söyleyen kimsenin tevbe etmesi gerekir. Eğer söylediğinde ısrar ederse, kınanır, şahitliği kabul edil-

30 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c. XXII, s. 258.

mez, doğruluk vasfını yitirir ve rivâyet ettiği şeylere değer verilmez. Daha da ileri giderek şeyhe ve ona tabi olanlara sövmeye kalkar, onları küfür ve dalâletle itham ederse kendisi küfre düşer. Zira gerek daha evvel gerekse yaşadığımız dönemde şeyhin faziletini dile getiren ve onun yolunu tutanlar sayılamayacak kadar çoktur. Bunlar arasında şeyhlerimizden Şeyh Muhammed b. Davud el-Bâzîlî el-Hamevî, İbnü's-Suyûfî el-Halebî adıyla tanınan Hafız Hasan b. Ali b. Cemâleddin b. el-Muhtâr, Kudüs'te mücavir olarak yaşayan Şeyh Ahmed b. Kelef, Şemseddin el-Cevcerî, Kemâl eş-Şerîfî, Mısır bölgesinin şeyhi Kadı Zekeriya, Ahmed b. Atâullah el-İskenderî, el-Yâfi'î, Şeyh Ulvân b. Atiyye el-Hamevî, Seyyid Ali b. Meymûn el-Mağribî, Şeyh Abdulvehhâb el-Hindî, Ahmed eş-Şâbî et-Tebâsî, Seyyid Urfe, Şeyh Muhammed b. Arrâk bulunmaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi tasdik edenler onu sevenler ve onun yoluna tabi olanlardır.

Zikredilen bütün bu âlim ve âriflere rağmen şeyh gibi din imamlarını, hidâyet önderlerini ve İslâm'ı aydınlatanları küfürle itham eden akılsız câhil kimse, söylediğinden dolayı küfre düşer. Aynı zamanda bidatçi, me-lun ve ilahî rahmetten mahrumdur. Ondandır tevbe etmesi istenir. Eğer tevbe eder, söylediklerinden vazgeçer ve pişman olursa, Allah tevbesini kabul edebilir. Fakat söylediklerinde ısrar ederse dini yaralamış olur.”³¹

12. Kemalpaşazâde (ö.940/1534)

Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Şehzâde Bâyezid'e (II. Bâyezid) lalalık yapan büyük babası Kemal Paşa'ya nispetle Kemalpaşazâde veya İbn Kemal diye anılır. Önceleri askerî sınıfta görev alan Kemalpaşazâde yaşadığı bir olay sebebiyle bu görevini bırakmış ve ilmiye sınıfına intisap etmiştir. Kısa zamanda müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık mertebelerini elde etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Edirne kadılığı, Anadolu kazaskerliğine ve Zenbilli Ali Efendi'nin vefatından sonra da şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Kemalpaşazâde hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. İlmî ihâtası, muhâkeme ve münâzara kudreti, dinî meseleleri çözme ve fetvâ verme konusundaki kabiliyetinden dolayı “müftü's-sakaleyn / insanların ve cinlerin müftüsü” lakabıyla anılmıştır. İbnü'l-Arabî hakkında verdiği olumlu fetvâ Yavuz Sultan Selim üzerinde etkili olmuş, padişah, Mısır dönüşünde dört ay kadar kaldığı Dimaşk'ta İbnü'l-Arabî'nin kabri üzerine bir türbe, cami ile imâret yaptırmıştır ve türbenin

31 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1318, vr. 211a-213a.

girişine Kemalpaşazâde'nin şeyh hakkındaki aşağıdaki fetvasını yazdırmıştır.³²

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لمن جعل عباده من العلماء المخلصين، و ورثة الأنبياء والمرسلين، والصلاة والسلام على محمد المبعوث لإصلاح الضالين والمضلين، و على آله وأصحابه المجدين لإجراء الشرع المبين.

و بعد، ايها الناس اعلّموا أن الشيخ الأعظم، المقتدى الأكرم، قطب العارفين، و إمام الموحدين، محمد بن علي بن العربي الطائي الحاقمي الأندلسي، مجتهد كامل، ومرشد فاضل، له مناقب عجيبة، وحوارق عادية، وتلاميذه كثيرة مقبولة عند العلماء، فمن أنكره فقد أخطأ، و إن أصرّ في إنكاره فقد ضلّ، يجب على السلطان تأديبه وعن هذا الاعتقاد تحويله، إذ السلطان مأمور بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، وله مصنفات كثيرة، منها: "فصوص حكيمية" و "فتوحات مكية". بعض مسائلها معلوم اللفظ والمعنى، وموافق للأمر الإلهي والشرع النبوي، وبعضها خفي عن إدراك أهل الظاهر دون أهل الكشف والباطن، فمن لم يطلع على المعنى المرام يجب عليه السكوت في هذا المقام لقوله تعالى: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولٌ﴾ والله الهادي إلى سبيل الصواب، وإليه المرجع والمآب.

³³ حرره الفقير احمد بن سليمان بن كمال عفى عنه الملك المتعال.

"Bismillahirrahmânirrahîm

Kulunu ihlaslı âlimlerden ve peygamberler ve resullerinin vârislerinden kılan Allah'a hamd olsun. Salât, sapıtan ve sapıranların ıslahı için gönderilen Muhammed'e ve apaçık nurlu şeriatı uygulamaya çalışan onun yakınlarına ve ashabına olsun.

Ey insanlar! Biliniz ki, büyük şeyh, değerli önder, âriflerin kutbu, muvahhidlerin imamı Endülüslü Hâtem Tayy kabilesinden Muhammed b. Arabî, kâmil bir müctehid ve fâzıl bir mürşiddir. Şaşılabacak menkıbeleri, olağan üstü hâlleri/kerametleri ve âlimler nezdinde makbul pek çok talebesi bulunmaktadır.

Onu inkâr eden hata etmiştir; inkârında ısrar ederse, dalâlete düşmüş olur. Bu durumda sultana gereken onu terbiye etmesi ve inancından çevirmesidir. Çünkü sultan doğruyu yaptırmak ve kötüden menetmekle memurdur.

İbnü'l-Arabî'nin birçok eseri vardır; *Fusûsu'l-hikem* ve *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* bunlardandır. Bu eserlerde yer alan meselelerin bir kısmının sözü ve mânâsı açık, ilâhî buyruğa ve şer'-i nebeviyyeye uygundur. Bir kısmı ise zâhir ehlinin anlayışına göre gizli olup keşf ve bâtın ehlinin anlayışına göre açıktır. Şeyhin merâmını anlamayana bu durumda susmak düşer. Zira Allah Teâlâ: "İlmin olmadığı şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve

32 Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, c. XXV, s. 238-240; Mustafa Tahralı, "Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye Tesirleri", *Endülüsten İspanya'ya*, TDV Yay., Ankara 1996, s. 69-78.

33 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 3743 vr. 12b; 3565, vr. 2b; Nâfiz Paşa, no: 685, vr. 4a-b.

kalbin her biri bu davranıştan sorumludur.”³⁴ buyurmaktadır. Allah doğru yola götürür, dönüş ve varış O’nadır.

Bu fetvâyı Ahmed b. Süleyman b. Kemâl yazmıştır. Yüce Melîk onu affet-sin.”

Daha önce de belirttiğimiz üzere Seyyid Ârif Muhammed b. es-Seyyid Fazlullah el-Hüseynî adındaki zât, Kemalpaşazâde’nin şeyh hakkında müdâfaa amacıyla verdiği fetvâyâ hazmedemeyerek reddiye sadedinde bir risâle kaleme almıştır ki, ona göre Şeyhülislâm’ın şeyhle ile ilgili verdiği hüküm tamamen yanlıştır. Zira Kemâlpaşazâde’nin elinde İbnü'l-Arabî’nin büyük bir şeyh, âriflerin kutbu ve muvahhidlerin imamı olduğuna dair ne aklen ne de naklen geçerli hiçbir delil bulunmamakta, aksine eserlerinde tevili asla mümkün olmayan şerîata muhalif bir çok söz yer almaktadır. Dolayısıyla âlimlerden bir kısmının onun hakkında hüsn-i kabul göstermesi yeterli değildir. Hüseyinî, şeyhin tevîl edilmesi mümkün olmayan görüşlerine örnek verirken onun Vâcibü'l-Vücûd ile mümkünâtın aynı olduğunu iddia ettiğini, velîlerin sonuncusu (*hatmü'l-evliyâ*) olarak nebîlerin sonuncusunun (*hatmü'l-enbiyâ*) ve diğer velîlerin kendisinden istimdâd dilediklerini söylediğini ileri sürer. Halbuki İbnü'l-Arabî’nin sisteminde Varlık ile eşya arasında bir aynîleştirme olmadığı, Hak ile halk ayırımının bâriz bir şekilde yapıldığı, nübüvvet ve velâyet mukâyesesinde hangi mertebede olursa olsun bir velînin nebîden asla üstün olamayacağını belirtildiği ortadadır.

Yine Hüseyinî’ye göre İbnü'l-Arabî kâmil bir müctehid ve fâzıl bir mürşid olarak tanımlanamaz. Buna sebep olarak da hadis ehlinin sikâ olmayışı sebebiyle ondan nakilde bulunmamasını ve dolayısıyla da ictihâd şartlarına hâiz olmamasını görür. Şerî hususlarda yetersiz olanın yahut bu konuda aleyhinde delil bulunan bir kimsenin mânen irşâd edemeyeceğini, ona nispet edilen menkıbe ve olağanüstü hâllerin uydurma olup sahih senetlere dayanmadığını ileri sürer. Ancak meseleyi bir muhaddis gözüyle değerlendiren ve sûfîlerin bu konudaki metotlarını göz ardı eden kimsenin böyle bir sonuca ulaşması kaçınılmazdır. Öyle ki Hüseyinî, İbnü'l-Arabî’nin tanınan en meşhur öğrencisi Sadreddin Konevî’nin şeyhinden daha zındık olduğunu, onun fikir ve görüşlerine değer veren âlimlerin dalâlete düştüklerini söylemekten kendini alamaz. Halbuki Osmanlı Devleti’nin ilk şeyhülislâmı Molla Fenârî’nin, Konevî’nin *Miftâhu'l-gayb* adlı eserine şerh yazdığı, yine Fatih Sultan Mehmed’in isteği üzerine Ahmed İlâhî ve Kudbüddinzâde İznikî’nin bu eseri şerh ettikleri bilinen bir husustur.

34 el-İsrâ, 17/36.

Meseleye bu zâviyeden bakınca Hüseyinî, İbnü'l-Arabî'yi inkâr edenlerin, dinî müdâfaa etme ve Müslümanları, ilhâda düşmüş olanların fikirlerinden koruma gibi büyük bir vazifeyi üstlendiklerine inanır. Dolayısıyla bunu yapan kimse Şeyhülislâm'ın dediği gibi hata edip dalâlete düşmeyeceğinden sultan tarafından cezalandırılmaz. Eğer sultan böyle bir yanlışa düşerse, Kur'ân'ın mahluk olduğunu söyleyen Halife Me'mûn'dan daha kötü bir duruma düşmüş, insanları bidat ve zındıklığa davet etmiş olacaktır.

Öte yandan Hüseyinî'ye göre İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde anlaşılması güç ve zâhir ehline kapalı olan sözleri birer hile ve aldatma olup kendi bâtil fikirlerini gizlemek için kullandığı bir yoldur. Dolayısıyla *Fusûsu'l-Hikem* ve *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* gibi eserlerin sadece ehli tarafından anlaşılabilirliğini söylemek kandırmadan başka bir şey değildir. Zira ona göre zâhiri apaçık küfür olan sözlerin bâtınındaki mânâların ne derecede doğru olduğuna bakmak gereksizdir.³⁵

Buna benzer tenkitlere karşı ise İbnü'l-Arabî'yi müdâfaa edenlerin verdikleri fetvâlarda verdikleri sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. İbnü'l-Arabî, hem ilmen hem de hâlen bir şeyh, zahiren ve batınen hakikat ehlinin imamı olarak tasavvufa ait hususları her yönüyle yaşamıştır. Dinî ilimlerdeki bilgisi sebebiyle müctehid, amel ve hâli itibarıyla tarikat ehlinin mürebbîsi, tevhîd erbâbının önderi ve şeyhlerin şeyhidir (şeyhu'ş-şuyûh). Kesbî ve vehbî ilimlere sahiptir. Ahyâr ve ebrâr ehlinin olup ilahî sırların sahibi ve rabbânî nurların kaynağıdır. Zamanının kutbu, hidâyet önderi ve İslâm'ın güneşidir. Değeri ve yüceliği ifade edilemeyecek kadar büyük olup tasarrufu ve duâsının bereketi yedi kat gökyüzüne ulaşmakta ve âfâkı doldurmaktadır. Rüzgarların etkileyemediği büyük bir bulata, sahili olmayan engin bir denize benzer.
2. Şeyhin eserleri, tükenmek bilmeyen bir hazîne olup ilâhî cevherlerle doludur. Bu eserleri ancak itikadı sağlam ve irfânî bilgiye kâbiliyeti olanlar okuyup anlayabilir. Ehli olmayanların ise okuması câiz değildir. Daha evvel hiç kimseye onun eserlerine benzer kitaplar yazmak nasip olmamıştır. Bu eserleri okuyan ve mütâlaaya devam edenler, dinî konularda çözülmesi zor olan hususları ve problemleri rahatlıkla çözdüklerini görmüşlerdir.

35 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 2680, vr. 71b-74b; Kemalpaşazâde'nin fetvasıyla ilgili bir değerlendirme için ayrıca bakınız, Atay, Hüseyin, "İlmî Bir Tenkit Örneği Olarak İbn Kemal Paşazâde'nin Muhyiddin b. Arabî Hakkındaki Fetvası", *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1989, s. 218-229.

3. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde kullandığı ifadeler önceki sûfilerin sözlerinden farklı değildir. Sözlerinin zâhiri değil bâtını dikkate alınmalı, ıstılâhî anlamları göz önünde bulundurularak buna göre tevil edilmelidir. Zira sûfiler kullandıkları bazı lafızları zâhirî manâlarının dışında kendi aralarında oluşturdukları ıstılâhî anlamlarıyla kullanmışlardır. Şeyhi eserlerindeki görüşlerinden ötürü ta'n edenler bu husûsu göz ardı eden yahut kastedilen mânâyı hiç anlayamayanlardır. Bu nedenle şeyhin görüşleri hulûl ve ittihâd olarak değerlendirilemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde zâhirine inanmakla birlikte tevil edilmesi gereken müteşâbih bir çok ifâdenin varlığı bilinmektedir.
4. Dinî hükümler açısından küfrünü açıkça beyan etmeyen veya küfre düştüğü net delillerle sabit olmayan birisini küfürle itham etmek, itham eden kişiyi küfre düşürür. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'yi tekfir etmek küfürdür, ona sövmek fısıktır, buğz etmek Hak'tan uzaklaşmaktır, küçümsemek dinden dönmektir (*ridde*).
5. Öte yandan İbnü'l-Arabî'yi tekfir etmek demek onun velâyetine inanan sultanları, şeyhülislâm ve kadıları, âlim ve sufleri alaya almak ve tekfir etmek demektir. Şeyh-i Ekber yaşadığı dönemde idâreciler tarafından saygı gördüğü gibi sonrasında da bu saygı devam etmiş, eserleri okunmuş ve sultanlar tarafından tercüme ettirilmiştir. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Şam bölgesini fethinde şeyhin kabrini buldurup burada türbe ve tekke inşa ettirdiği, Sultan III. Murad'ın *Fusûsu'l-Hikem*'i Nev'î'ye tercüme ettirip bu tercümenin ismini bizatihi kendisinin koyduğu tarihî bir gerçektir. Ayrıca şeyhin yüce bir velî olduğuna inan bir çok âlim ve sûfî bulunmaktadır ki, bunlar arasında Şeyh Tâceddin b. Atâullah, Şeyh Abdullah el-Yâfi'î, Şeyh Abdülkâdir el-Ebbâr, İbn Abdüsselâm, İsmail eş-Şîrvânî el-Acemî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülgaflâr el-Mısırî, Ebû Bekir el-Ömerî el-Acemî, Şeyh Muhammed b. Davud el-Bâzilî el-Hamevî, İbnü's-Suyûfî nisbesiyle tanınan Hafız Hasan b. Ali b. Cemâleddin b. el-Muhtâr, Kudüs'te mücavir olarak yaşayan Şeyh Ahmed b. Kelef, Şemseddin el-Cevcerî, Kemâl eş-Şerîfî, Mısır bölgesinin şeyhi Kadı Zekerîya, Şazeli şeyhlerinden Ahmed b. Atâullah el-İskenderî, Ali b. Meymûn el-Mağribî, onun halîfelerinden Ulvân b. Atiyye el-Hamevî ve Muhammed b. Arrâk, Şeyh Abdulvehhâb el-Hindî, Ahmed eş-Şâbî ve Seyyid Urfe gibi âlim ve şeyhler yer almaktadır.

6. İbnü'l-Arabî'yi tekfir edenler sonradan şeyh hakkında söylediklerini tevîl etmeye çalışsalar da kabul edilmez. Yaptıklarından pişman olup tevbe etmeleri gerekir. Eğer ithamlarında ısrar ederlerse şahitlikleri kabul edilmez, doğruluk vasıflarını yitirirler. Bununla birlikte tevbe etmeleri de yeterli değildir. Zira şeyhe iftira etmiş, gıybetini yapmış ve kul hakkına girmişlerdir.
7. İbnü'l-Arabî'yi küfür ve dalâletle itham edenler bunun bir ibadet olduğunu zannetmektedirler. Halbuki yaptıkları tâat görüntüsü altında günahattan başka bir şey değildir. Aksine onlar bu davranışlarıyla küfür ve dalâlete düşmekte, İslâm dâiresinden çıkmaktadırlar. Nefislerini helâk etmekle kalmayıp hadiste belirtildiği üzere “Kim benim dostuma düşmanlık ederse ben de o kişiye savaş ilan ederim” sözün hükmüne dâhil olmuşlardır. Şeytanın yandaşı olduklarından Allah ve Resûlü'nün gazabına uğrar ve ilâhî rahmetten mahrum kalırlar.
8. Vâiz olarak geçinen, kendileri günah ve kötülük içinde yüzerken başkalarının hatalarıyla meşgul olan bu kişileri kin ve nefret bürümüştür. Şeyhe dil uzatmalarının sebebi kendilerini ön plana çıkarmak, şöhret ve dünyalık elde etmektir. Ayrıca bu sayede tasavvuf ehlini kötülemek için bir fırsat elde ettiklerini düşünmektedirler. Halbuki böyle kişiler, ilim ve hikmetten nasibini almamış, cehâlet karanlığında yüzen, âyet ve hadislerin mânâlarını değiştiren ve hakikat diye insanlara uydurma hikayeler anlatan akılsız bir güruttur.
9. Aynı şekilde böyle vâizleri dinleyenler de iyi bir şey yaptıklarını ve sevap kazandıklarını zannetmektedirler. Halbuki şeyh hakkında bilgi sahibi olmadıklarından vâizlerin söylediklerinin ne derece doğru olup olmadığını tespit etmekten uzaktırlar. Bu durumda yapacakları en güzel şey bu tür vâizlerden uzak durmak, meclislerine katılmayarak onların suç ortağı olmaktan ve görecekleri muameleden kurtulmaktır.
10. İdârecilere düşen görev, bu gibi kimselere fırsat vermemek, halka vaaz ve nasihatte bulunmalarını engellemek ve onlara dine ve örfe göre gerekli olan cezayı vermektir.

Kaynakça

- Atay, Hüseyin, "İlmî Bir Tenkit Örneği Olarak İbn Kemal Paşazâde'nin Muhyiddin b. Arabî Hakkındaki Fetvası", *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, TDV, Ankara 1989.
- Ensârî, Ebû Yahya Zekeriya, *Esna'l-metâlib şerhu ravzi't-tâlib*, (tah. M. Muhammed Tamir), Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1422/2001.
- İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, Müessesetü'l-âlemî, Beyrut 1986.
- İbnü'l-İmâd, *Şezârâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, (tah. Abdulkâdir Arnaut-Mahmud Arnaut), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1991.
- Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, c. XIX, s. 514-531.
- Karahan, Abdulkadir, "Suyûtî", *İA*, c. XI, s. 258-263.
- Kılıç, Hulûsi, "Firûzâbâdî", *DİA*, c. XIII, s. 142-145.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Ravzatü't-tâlibîn*, (tah. A. Ahmed Abdülmevcûd-A. Muhammed Muavvaz), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1423/2003.
- Osman Yahya, *Histoire Et Classification De L'Œuvre D'Ibn 'Arabî*, Institut Français De Damas, Damas 1994.
- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1318, vr. 204a-213a; nr. 3743 vr. 12b; 3565, vr. 2b; Hacı Mahmud Efendi, nr. 2415, vr. 164b-165a; nr. 2680, vr. 71b-74b; Fatih nr. 5376, vr. 117b-118b; Lâleli, nr. 1512, vr. 53a; Nâfiz Paşa, nr. 685, vr. 2b-5b; Hâlet Efendi, nr. 271, vr. 33b-34a.
- Tahralı, Mustafa, "Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye Tesirleri", *Endülüs'ten İspanya'ya*, TDV, Ankara 1996, s. 69-78.
- Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, c. XXV, s. 238-240.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *DİA*, c. VI, s. 100-103.
- Zehebî, Hâfız Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, (tah. A. Muhammed Muavvaz-A. Ahmed Abdülmevcûd), Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1416/1995.